

بقلم آقای دکتر محمود نجم آبادی

رازی

اولین طبیبی که در عالم طب تاریخچه و شرح حال بیمار را نوشته است -
مقدمه مختصر

طب اسلامی که مدتها در اروپا متداول و کتب اطباء اسلامی که قرنهای تنها کتب مطالعه و درس در اروپا بوده است بیشتر نتیجه نبوغ و هوش سرشار پزشکان عالیمقام ایرانی اسلامی میباشد.

ایرانیان که بخصوص سهم بزرگی در تمدن دارند در رشته طب از اغلب پزشکان اسلامی گوی سبقت را ربوده و در این علم شریف مشار بالبنان بوده اند. اصولاً وقتی نام طب و طبابت بر زبان آید هر طبیب ایرانی میهن دوست باید نام نامی چهار استاد مسلم و بزرگوار این دانش را بداند که عبارتند از رازی - اهوازی (۱) ابن سینا (۲) - جرجانی (۳) که در حقیقت جهان پزشکی خاور و باختر بدانها فخر و مباهات دارند.

رازی کیست؟

از ستارگان قدر اول آسمان دانش طب «ابوبکر محمد بن زکریای رازی» پزشک نامی ایرانی است که تحقیق در مقام و اهمیت وی عمری لازم است تا محقق بتواند حق ویرا ادا نماید.

اینک در این مختصر ممکن نیست کاملاً از عهده شرح و مقام رازی در طب بر آئیم اما بطور فهرست تا آنجا که میسر شود متذکر میشویم: جمیع مورخین باختر و خاور در باره این مرد بزرگ معتقد بوده اند که طبیبی بی نظیر و پزشکی بی همتاست.

ابن الندیم (۴) معروف در فهرست خود در باب رازی در فصل مربوط به پزشکان چنین بیان مینماید: «الرازی ابوبکر محمد بن زکریا الرازی من اهل الری اوحد دهر»

و فرید عصر، و قد جمع بعلوم القدماء، و سيما الطب، و مجدداً در مقاله دهم از کتاب خود در ضمن صنعتگران و کیمیاگران چنین مینویسد:

«الرازی محمد بن زکریا و موضعه من علم الفلسفه والطب معروف و مشهور.....»
 قفطی^(۵) در کتاب اخبار الحكماء خود گوید: «ابوبکر الرازی طبیب المسلمی.....»
 ابن ابی اصیبعه^(۶) در کتاب عیون الانباء گوید: «... و کان الرازی ذکياً فطناً رؤفاً بالمرضى مجتهداً فی علاجهم و فی برئهم بکل وجه یقدر علیه مواظباً للنظر فی غوامض صناعة الطب و الکشف عن حقائقها و اسرارها و كذلك فی غيرها من العلوم.....»
 ابن خلکان^(۷) در جلد دوم کتاب وفيات الاعیان مینویسد: «... ابوبکر محمد بن زکریا الرازی الطبیب المشهور...».

ابن خلدون اشبیلی^(۸) در کتاب خود در باب مقام رازی در فصل طب چنین مینویسد: «... و کانت فی الاسلام فی هذه الصناعة ائمة جادوا من وراء الغایه مثل الرازی...».

نظامی عروضی سمرقندی^(۹) در کتاب چهارمقاله خود درمقاله چهارم در علم طب و هدایت طبیب بعموم توصیه قرائت کتب محمد بن زکریای رازی را مینماید.
 تا اینجا بذکر عقاید عده از مورخین خاور زمین پرداخته اینک وارد عقاید و نظریات مورخین باختر میشویم.

اما مورخین اروپائی مانند مورخین اسلامی در باب محمد بن زکریای رازی عقیده مند میباشند که وی نابغه بزرگ و طبیب عالیمقامی است:

کاستیلیونی^(۱۰) استاد تاریخ طب رازی را «امیر پزشکان» زمان خود نام داده است: «Prince des médecins particien de son temps» و ما عیناً ترجمه فارسی عقیده که این شخص در باره رازی دارد ذیلاً می‌نگاریم:

در این قرن نورانی نویسنده مشهور عرابیسم (Arabisme) که کتب وی درهما توسط پزشکان دنیا بعنوان منبع و مأخذ مسلم مورد مطالعه و بحث بوده ابوبکر محمد بن زکریای رازی است که مانند بسیاری از پزشکان بزرگ تمدن عرب ایرانی میباشد.

در (۱۱) دائرة المعارف اسلامی رازی را طبیب مشهور و شیمی دان و فیلسوف نام برده است .

وباز در محل دیگر ویرا بزرگترین اطباء اسلامی مینامد که ترجمه آن بقرار زیر است :

قبل از هر موضوع در باره این پزشك باید گفت که بحق بزرگترین طبیب اسلام میباشد .

مرحوم پرفسور ادوارد برون در کتاب معروف خود بنام «طب عرب» (۱۲) چنین بیان مینماید :

«آنقدر که مسلم و واضح است آنکه ابوبکر محمد بن زکریای رازی در طب بالاتر از ابوعلی سینا که از او مشهورتر است بود . و محتمل است بزرگترین طبیب عالم اسلام باشد » .

نوی بورگر^{۱۳} آلمانی نیز عقیده مند است که «رازی بزرگترین طبیب عالم اسلام میباشد . . . » .

غیر از مورخین فوق الذکر عده زیادی از دانشمندان و تاریخ نویسان در باب مقام رازی تحقیق نموده و تمام متفق القول بر آنند که وی بزرگترین اطباء عالم اسلام میباشد که اگر بخواهیم به ذکر يك يك عقاید آنها بپردازیم سخن بدرزا نکشد . رازی را در طب مزایا و مختصانیت که وی شخصاً وارد علم طب نموده است - یعنی قبل از این دانشمند وجود نداشته و اگر هم بوده است اطباء بخوبی وی نتوانسته اند از عهده بر آیند .

مزیتی که طبیب بزرگ ایرانی در عالم طب بر سایر پزشکان دارد و او اول دفعه وارد طب نموده است و در هزار و اند سال قبل مانند بیمارستانهای امروزی متداول نموده گزارش و تاریخچه حال بیماران میباشد .

رازی در هزار و اند سال قبل مثل امروز شرح حال بیمار و تاریخچه بیماری آنرا با ترتیب صحیح و شکل منظم و توجه بسابقه خانوادگی و مرضی و سایر علل و اسباب مربوطه به کسالت بیمار را همانطور که اکنون در تمام مریضخانه های جهان

برای درمان و تداوی بیماران در موقع ورود بیمار قبل از هر چیز در نظر میگیرند و پس از آن بمعالجه میپردازند مجری داشته و برای اولین دفعه این نکته اساسی را در جهات پزشکی از خود بیادگار گذارده و با طرزی که تقریباً با اسلوب فعلی میتوان گفت تفاوت زیادی ندارد (البته با وسائل آن زمان) بعالم طب نشان داده چرا که وی معتقد بوده که این امر در درجه اول اهمیت است.

رازی میفرماید: برای هر طبیب لازم است که از پرسش بیمار دست برندارد یعنی هر چه را که احتمال مولد و علت بیماری باشد چه علل خارجی و چه داخلی يك يك را پرسش نماید و پس از آنکه هر چه در نظرش قوی تر است بدان حکم کند. عده تاریخچه‌هایی که رازی بر روی مشاهدات شخص خود برشته تحریر در آورده زیاد است.

ابن ابی اصیبعه بسیاری از یادداشت‌های طبی رازی را از کتاب «امثلة من قصص المرضى و حکایات لناخلط النوادر» جمع آوری نموده و شامل ۲۴ اتفاق و تاریخچه است که در تمام آنها نام بیمار - نشانه و علامات بیماری - نتیجه معالجه و غیره را تماماً نگاشته است.

دیگران نیز پس از وی از این حکایات اسمی برده‌اند و اخیراً «بهت دانشمند گرامی آقای ماکس میرهوف»^{۱۴} این حکایات را بزبان انگلیسی ترجمه نموده با حواشی و شروح بسیار نفیسی و متن عربی آن بچاپ رسانده است. اینک برای مثال ترجمه یکی از این تاریخچه‌ها را جهت خوانندگان گرامی مینگاریم:

دختر حسین بن عبدویه عادت بخوردن شیر شتر داشت بدون مشورت و دستور^{۱۵} من و هر وقت در پی خوردن شیر نفخ در معده اش تولید میشد دارای مشک^{۱۶} (دواء المسك) میخورد بدون آنکه قبلاً خون بگیرد و یا مسهل^{۱۷} تناول کند لذا مبتلا به تب دائم گردید و علامات آبله روی بدنش ظاهر شد و در حقیقت چهار بار به حملات آبله یکی پس از دیگری گرفتار شد.

پس از آنکه آبله نمایان گردید کسانش از پی من فرستادند و مرا خواستند.

توجه اولیه من به چشم‌وی گردید و سورمه^{۱۸} که مرکب از گل آب بود به چشمش مالیدم. باین ترتیب در چشمهایش چیزی ظاهر نشد با آنکه اطراف چشمهایش آبله‌های بزرگ و خطرناک وجود داشتند^{۱۹}.

پیرزنهایی^{۲۰} که دور مریضه بودند از مصون و محفوظ ماندن چشمان مریض در تعجب ماندند. - پس از آن مدتی بوی ماء الشعیر^{۲۱} و امثال آن میدادم و در طبیعت و مزاجش تغییری حاصل نمیکردید همانطور که دردنباله این بیماری این عارضه برقرار است و بقایای تب‌گرم هنوز باقی بود حدس زدم که این امر بر اثر باقی بودن اخلاط است که بوسیله مهمل خوردن بیرون نیامده است.

و ممکن بود این استفراغ^{۲۲} حاصل گردد بعلت آنکه بسیار ضعیف شدید داشت. پس از آن بر آن شدم مدت پانزده روز قبل از شفق آب میوه^{۲۳} و ظهرها ماء الشعیر تجویز نمودم و باعث شد مزاجش توانست روزی دو مرتبه کار کند و از بیماری راحت گردد.

پس از چهل روز اذراش پاک شد و پس از پنجماه روز از این بیماری بهبود کامل یافت. (تمام شد)^{۲۴}.

تهران اردیبهشت ۱۳۲۴ دکتر محمود نجم‌آبادی

- ۱ - علی بن عباس مجوسی اهوازی ارجانی صاحب کتاب «کامل الصناعة الطبية الملکی».
- ۲ - حکیم و فیلسوف مشهور ایرانی صاحب تألیفات متعدده در طب و فلسفه.
- ۳ - زین‌الدین ابوالبراهیم اسمعیل بن حسن بن احمد بن محمد الحسینی الجرجانی صاحب کتاب «ذخیره خوارزمشاهی».
- ۴ - «الفهرست» تألیف ابوالفرج محمد بن اسحق الندیم. چاپ مصر ۱۳۴۸ هجری قمری.
- ۵ - «اخبار العلماء باخبار الحکماء» تألیف «حمال‌الدین عفی بن القاضی الاشرف یوسف انقظلی» چاپ مصر ۱۳۲۶ هجری قمری.
- ۶ - «عیون الانباء فی طبقات الاطباء» تألیف «موفق‌الدین احمد بن القاسم معروف باین ابی اصبیه» چاپ مصر ۱۲۹۹ هجری قمری.
- ۷ - «وفیات الاعیان و انباء ابناء الزمان» تألیف «شمس‌الدین احمد بن محمد برمکی اربلی شافعی» معروف به ابن خلکان» چاپ مصر ۱۲۷۵ هجری قمری.
- ۸ - «تاریخ ابن خلدون» تألیف «عبدالرحمن بن محمد بن خلدون اشبیلی» چاپ مصر ۱۲۸۴ هجری قمری.

- ۹ - «چهار مقاله عروضی سمرقندی» تألیف «احمد بن عمر بن علی النظامی العروضی سمرقندی» چاپ هلاند ۱۹۰۹ میلادی.
- ۱۰ - تاریخ طب تألیف آ. کاستیلیونی A. Gastiglioni استاد تاریخ طب در دانشگاه پادوا ترجمه بفرانسه توسط ژ. برتراند J. Bertrand و ف. ژیدن F. Gidon چاپ پاریس ۱۹۳۱
- ۱۱ - «دائرة المعارف اسلامی» چاپ ۱۹۳۶ میلادی.
- ۱۲ - «طب عرب» Arabian médecine تألیف مرحوم «یرفسور ادوار برون» ۱۹۲۱ میلادی.
- ۱۳ - Neu burger
- ۱۴ - Max. Meyerhof - این رساله از روی نسخه خطی اصلی تاریخچه بیماران که در کتابخانه اگسفرود بوده است نقل گردیده و توسط آقای ماکس میهوف با شروح کامل و حواشی بانکلیسی ترجمه گردیده است.
- ۱۵ - این مطلب می‌رساند که رازی در خانواده بیمار مذکور بعنوان طبیب معالج بوده است.
- ۱۶ - تریاقی است که از مشک میگیرند - تریاق = Antidote
- ۱۷ - این عبارت می‌رساند که تا چه اندازه قدمای در تبه‌های گرم و اصولاً عموم تبه‌ها عقیده به مسهل و قصد داشتند.
- ۱۸ - رازی شخصاً در نوع سورمه برای درمان چشم درد و جلوگیری از عوارض آبله داشته است.
- ۱۹ - برای آبله رجوع شود به کتاب «شرح حال و مقام رازی» تألیف بنده کمترین چاپ تهران ۱۳۱۸ خورشیدی.
- ۲۰ - معموماً میشود قدیم هم مثل حالیه این دسته اسباب زحمت پزشکان را فراهم می‌ساختند و رازی هم از دست آنها در عذاب بوده است.
- ۲۱ - Tisane
- ۲۲ - کلمه استفراغ که فرانسه آن Evacuation است در طب قدیم عبارت بوده است از بیرون ریختن مواد مرضی و تقلیل آن و آن در اصطلاح قدما ممکن است یا به اسهال و یا به قی و یا به ادرار و یا به قصد بعمل آید - وقی که در اصطلاح عموم به استفراغ معروف گردیده است در حقیقت يك نوع استفراغ میباشد.
- ۲۳ - امروز هم برای زیادی ادرار و دفع مسموم از این راه به بیماران مبتلا به آبله (همچنین در اغلب بیماریها بخصوص بیماریهای عفونی و مسانند آن) آب میوه بسیار میدهند.
- ۲۴ - ملاحظات و مشاهدات و تبعات رازی در روی دویماری آبله و سرخک که در هزار و بیست و سه سال قبل نموده است میتوان گفت با شروح و معلومات امروزی تفاوت زیادی نداشته است. چنانکه مورخین اروپائی کتاب معروف وی که بنام «کتاب الجدری والحصبه» «کتاب آبله و سرخک» میباشد از نظر تاریخ طب بسیار مهم و معتبر میدانند چرا که رازی برای مرتبه اول با کمال دقت و رسیدگی و تحقیق دو بیماری خطرناک آبله و سرخک را شرح داده است.